

APPENDIX

DE JUSTITIÆ FILIABUS AC CETERIS VIRTUTIBUS
CARDINALIBUS

CAPUT PRIMUM

DE PRÆCIPUIS JUSTITIÆ FILIABUS

Art. I. — De pietate, observantia, obedientia
et veracitate.

153. Q. 1. Quid pietatis et observantiæ nomine?

R. Ad 1: *Pietas* late idem sonat ac *vitæ bonitas et morum integritas*, ita ut ille *pius* dicatur, qui probitate et innocentia præstat: est etiam Spiritus Sancti donum, pro prompte movemur ad Dei cultum. Si vero pietas strictè accipiatur, ex D. Thoma est *virtus moralis, qua bene animo afficimur in parentes, atque in patriam nostram*: in parentes, a quibus gignimur et gubernamur; in patriam, in qua nati sumus et educati (*patria dicitur quasi terra Patrum*). Ad parentes reducuntur *consanguinei, qui referuntur ad principia nostri esse*²: ad patriam referuntur concives propter eorum cum ipsa conjunctionem.

R. Ad 2: Observantia est *virtus moralis, qua personis dignitate præstantibus debiti honoris signa et reverentiæ argumenta deferimus*. Sane non eos solos debemus in societate colere et revereri, qui nobis præsent ex officio; sed etiam illos, qui ratione quacumque præminent sive ætate, sive sapientia et doctrina, sive honoris et muneris gradu, etc. *Est debitum morale, inquit Angelicus, quod ex quadam honestate debetur: et hoc modo debemus cultum et honorem his, qui sunt in dignitate constituti, etiamsi non simus eis subjecti*³.

¹ V. Orsini, *Les fleurs du ciel*.

² S. Thomas, 2, 2, q. 101 et 103. — V. Roberti, *Dell' amor della patria*. — Porioni, *Difesa della patria*. — Stapf, § 500. — Chateaubriand, *Génie*, etc., .V, c. xiv. — Taparelli, *Saggio teorico*, ecc., nn. 945, ecc. — Lacordaire, *Lettres sur la vie chrétienne*, in fine. — *Civiltà cattolica*, ser. I, t. VII; lo Stato e la Patria. — Stapf, § 500, ubi plura et præclara. — Ferraris, *Bibliotheca*, etc., vº Civis.

³ I. c., q. 102.

154. Graviora præcepta pietatis et observantiæ sunt: — 1. ut debitus cultus et honor parentibus, patriæ, superioribus et singulis in dignitate constitutis, vel clara aliqua prærogativa fulgentibus, exhibeatur verbis et factis. Diximus *debitus cultus*, ita ut justitiæ dictamini ac moderationi subjiciatur; non enim raro in hoc cultu deplorantur excessus: v. g., quot sunt qui vitioso patriæ amore ducti aliorum jura pessumdant, religionis præcepta conculcant, æterna fata contemnunt, fraudulentis, feroces, blasphemis! — 2. ut molestiæ, quas nobis vel difficiles consuetudine vel ingenio nimis interdum fastidiosi afferunt, æquo animo ferantur, neque ideo debita ipsis officia prætermittantur: *Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristesceum in vita illius: et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tua*²; — 3. ut illa ipsa officia cum quodam jucunditatis sensu et animo lubenti persolvantur; quod quidem meritum operis auget.

155. Q. 2. Quid est obedientia?

R. Obedientia est *virtus moralis, quæ reddit promptam hominis voluntatem ad exequendam voluntatem alterius, scilicet præcipientis*: ita Angelicus³. Speciale ergo obedientiæ objectum est præceptum superioris tam si expressum sit, id est verbis voluntatem ejus clare manifestantibus; quam si sit tacitum, id est signis ad illam voluntatem indicandam. Hoc tamen intellige, modo divinæ voluntati non adversetur; nam secus obtemperandum potius est Deo, dicente D. Petro: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*⁴; quando enim a superiori principio certe movemur, inferius suam amittit vim.

In se et ratione sui objecti una est obedientia; sed ratione superioritatis, a qua procedit præceptum, quadruplex distingui potest: civilis, ecclesiastica, domestica et sacramentalis. *Civilis* in eo consistit, quod populi Principi et Magistratibus subjiciantur, legesque servant ad commune civium bonum promulgatas; ex quo oritur tam ipsius Reipublicæ quies, quam etiam subditorum salus. *Ecclesiastica*, per quam fideles in rebus ad Religionem pertinentibus obtemperant Sacerdotibus atque Prælatibus; ex qua et doctrinæ puritas et fidei unitas conservatur. *Domestica* qua uxores maritis, filii parentibus, servi dominis, discipuli præceptoribus parent: ex qua pendet omne familiarum bonum et pax. *Sacramentalis*, per quam fideles in Sacramento Pœnitentiæ sub-

¹ V. Castruccio Bonamici, *De bello italico*. Huc etiam revocatur nimis ille patriæ amor, ut ejus abcessus ad notabile tempus luctuose influat in corporis sanitatem, quod maxime de Helvetiis evenire solet. — V. Roberti, *Dell' amore della patria*.

² Eccli. iii. — ³ 2, 2, q. 104. — ⁴ Act. v.

jacent et obediunt proprio Confessario: et sic consultitur conscientiarum tranquillitati.

Obedientia civilis, ecclesiastica atque domestica dicitur necessaria, quatenus in arbitrio nostro non est eligere Principem, Episcopum et parentes, quibus obtemperemus. Sed obedientia sacramentalis dicitur voluntaria, non quatenus sit in nostro arbitrio eam præstare vel negare; sed quatenus generatim pendet a nobis electio Confessarii¹.

156. Obedientia venit profecto sub præcepto gravissimo:

1. Civilis; in Scripturis legimus²: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: admone illos Principibus et Potestatibus subditos esse;*

2. Ecclesiastica; de hac porro Christus ait: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*³.

3. Domestica; Apostolus clamat uxoribus: *Subditæ estote viris sicut oportet in Domino. Filiis: Obedite parentibus per omnia. Servi: Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Deum.* Singulis: *Obedite præpositis vestris*⁴.

4. Sacramentalis: in iis quæ respiciunt animæ directionem in Sacramento Penitentiae, Confessarius est solus legitimus superior, cui a Christo facultas facta est: *Quæcumque solveris super terram, soluta erunt et in caelo, et quæcumque retinueris, retenta sunt*⁵.

Maxima autem est obedientiæ præstantia, eamque Christus toto vitæ suæ curriculo in se ipso expressit factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Imo melior est obedientia, quam victima⁶; ac merito, quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero propria voluntas mactatur, ut ait D. Gregorius. Et S. Augustinus vocat legitimam obedientiam virtutem, quæ in creatura rationali mater quodammodo est omnium custosque virtutum⁷.

157. Tres sunt obedientiæ regulæ seu gradus, ut vocant:

1. *Animi alacritas*: quæ in eo consistit, quod obediens præce-

¹ V. S. F. de Sales, *Introduction à la vie dévote*, c. xi.

² Rom. xiii; et Tit. iii. — Excipe, nisi civilis lex pugnet cum lege Dei vel Ecclesiæ; nam si pugnet, ex eadem Scriptura (Act. v) oportet magis obedire Deo quam hominibus: atque ideo animo excelso et invicto injustis laicæ potestatis legibus obsistendum est.

³ Luc. x; et Matth. xviii. — ⁴ Coloss. iii; et Hebr. xiii.

⁵ V. Liguori, *Sermoni compendiatæ*, t. I, serm. xxv, ubi duo: — 1. *Combien celui qui obéit à son confesseur est assuré de son salut*; — 2. *en quel péril se trouve celui qui ne lui obéit pas.*

⁶ Philipp. ii; et I Reg. xv. — ⁷ *De Civ. Dei*, l. XIV, c. xii.

ptum, licet videatur humile, molestum, intempestivum, impleat ex-
pedite, exacte et animo volenti: *Cum bona voluntate servientes sicut Domino, et non hominibus*¹. Nec sane est vere obediens qui præceptum complet fastidiose, querulus, susurrans: *Si moleste cæperis sustinere*, ait D. Bernardus, *si dijudicare Prælatum, si murmurare in corde, etiamsi exterius impleas quod jubetur, non est virtus obedientiæ; sed velamentum malitiæ.* Iterum: *Fidelis obediens nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem*².

2. *Animi simplicitas*, quam sic indicat Apostolus: *Obedite in simplicitate cordis vestri*³. In eo autem posita est, quod quisque superioris præceptum impleat cum certitudine sic implendi voluntatem Dei quin ultro inquirat: *Imperfecti cordis et infirmæ voluntatis indicium est* (ait S. Bernardus) *statuta seniorum studiosius discutere, hærerere ad singula quæ injunguntur, exigere de quibusque rationem, aut nolle libenter obedire, nisi cum audire contigerit, quod forte libuerit*⁴. Contra tam insignem obedientiæ prærogativam peccant ut plurimum adolescentes, qui licet nondum satis domitas habeant cupiditates, neque satis iudicii maturitate et rerum experientia præditi sint; eminere tamen volunt supra seniores, eorumque et dicta et facta vituperare, irridere atque aspernari mandata⁵.

3. *Animi hilaritas*: tertius gradus obedientiæ est hilariter obedire: non ex tristitia, inquit Apostolus, non ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus... *Serenitas in vultu; dulcedo in sermone multum colorat obedientiam obsequentis...; quis enim locus obedientiæ, ubi tristitiæ cernitur amaritudo*⁶?

158. Quid (dices) de illa obedientia, quam cæcam appellant? Hæc obedientia in eo consistit, quod subditus mandata Superioris sui, in quo Deum ipsum sibi exhibet, quoties conjuncta non sint cum peccato manifesto, prompte exequatur sine ulla sive intrinseca sive extrinseca discussione, totum se ipsi quasi Deo tum quoad intellectum, tum quoad voluntatem subjiciens: et ideo cæcam appellant. Ejus

¹ Ephes. vi. — ² Sermon. iii, in *circumc.*; et *De obed.*, serm.

³ II Cor. i. V. Stapf, § 552. — ⁴ *De præcept. et dispensat.*

⁵ Ex quo illud oritur, quod educatores sæpius dolenter animadvertunt, ut nempe juvenes quidam plurium annorum spatio in disciplinam traditi, nihil utique prætermittant eorum quæ jubentur; nunquam tamen obedientiæ habitum sibi comparent, et vix e disciplina et schola egressi pessimam animorum affectionem ostendant, vera Reipublicæ pestis, dedecus communitatum et familiarum ruina.

⁶ D. Bernardus, Sermon. *de obed.* — V. Bourdaloue, *Pensées diverses*, h. tit. — Rodriguez, *Exercices*, etc.

exemplum habemus in Abraham Patriarcha, quando Deus eidem præcepit, ut suum sibi filium Isaac immolaret. Item in S. Josepho Sponso Beatissimæ Virginis Mariæ, quando ad vocem Angeli *consurgens accepit puerum et matrem ejus, et secessit in Ægyptum*. Unde si quem delicatulum hoc nomen offendat, ipse poterit nomen mutare, non tamen rem illo nomine significatam. Nonne et ipsi milites hac obedientia adstringuntur? et tamen nemo hoc obsequium irrationabile vocat. Sane quid Respublica, si omnes subditi jus haberent inquirendi de justitia, honestate ac congruentia legis? Est ergo cæca obedientia rationalis ac logica: ac nedum improbetur, imo laudibus efferenda, utpote quæ efficit, ut homo vere totum *abneget semetipsum* Deo suo. Hinc scimus ipsam valde in deliciis fuisse sanctis Ordinum Religiosorum Fundatoribus, qui obedientiam cæcam suis in constitutionibus ab Ecclesia solemniter approbatis summopere commendarunt. Utinam ergo fieret communior et universalis! sed quia deficit amor, ideo et obedientia deficit (V).

159. Obedientiæ opponitur contumacia, quæ *inobedientia* nuncupatur, et est *voluntas agendi contra præceptum superioris*. Cum ex philosophorum adagio *eadem contrariorum sint consequentia*, patet tot mala ex hoc vitio oriri, quot ex obedientia enascuntur bona. Hac videlicet peste evertuntur familiæ, perturbantur communitates, labefactatur Respublica, nutriuntur cupiditates, et omnia foventur vitia ad perniciem tam animæ quam corporis. Illud etiam malum est tristissimum, quod qui abjicit obedientiam, cum voluntatem suam propriam sequatur tanquam unicam rerum agendarum normam, reddit se Deo execrabilem, dicente ipso Deo: *Sicut gentes quas delevit Dominus... ita et vos peribitis, si inobedientes fueritis*¹. Sed contumacia eo magis præ ceteris nocet adolescentibus, quippe qui per hoc vitium sibi præcludunt viam ad suscipiendam disciplinam et sapientiam; sicque incidunt in illud: *Disciplinam qui abjicit, infelix est*².

160. Q. 3. *Quid sentiendum de veracitate?*

R. Veracitas est virtus, quæ *id sibi propositum habet, ut in significandis nostris cogitationibus res enuntiemus cujusmodi sunt, vel cujusmodi esse putamus*. Ex quo patet discrimen veracitatem inter et veritatem: nam veritas tota sumitur ex conformitate judicii cum ipsa re judicata; veracitas autem spectat potissimum conformitatem locutionis cum mente ipsiusmet hominis loquentis; prima tota est objectiva; altera subjectiva. Verax iccirco esse potest etiam qui falsum dicit, si

¹ Deut. 1.

² Sap. III. — V. Liguori, *La monaca santa*. — Scaramelli, *Direttorio ascetico*.

nempe putet se verum enuntiare: sicut et mendax esset, si verum pronuntiaret putans se dicere falsum. In veracitate naturalis honestas inest, uti naturalis turpitudine est in mendacio: *Verba sunt instituta* ait Augustinus, *non per quæ se homines invicem fallant, sed per quæ in alterius quisque notitiam cogitationes suas proferat; verbis igitur uti ad fallaciam peccatum est*¹.

Adde: ad mutuam inter homines societatem veracitas prorsus est necessaria; societas enim consistere nequit, nisi homines sibi invicem credant. Quare Apostolus: *Deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque proximo suo*². Hæc etiam nos similes Deo reddit: *Nam principium verborum tuorum veritas*³.

161. Veracitati opponitur mendacium, quod definitur: *Locutio vel significatio contra mentem*⁴. Pertinet ad ejus naturam, ut qui mendacium profert, aliud clausum in pectore teneat, et aliud exterius verbis vel signis exprimat. Sed non requiritur etiam animus fallendi; *mentiri* enim dictum est quasi ex verbo *contra mentem ire*. Diximus *locutio vel significatio*, ut indicemus mendacium confici tam ore, nempe verbis, scriptis et nutibus; quam facto, quod *simulationem* appellant. Sic mentitur facto qui, cum mortali odio interius exardescat contra aliquem, eum tamen exterius verbis amicitia adhuc prosequitur. Ad simulationem, seu ad mendacium facti pertinent *jactantia, hypocrisis* atque *adulatio*, etc.

Omnibus nota est mendacii divisio in *jocosum*, quod patrat ob nostram vel aliorum voluptatem; in *officiosum*, quod patrat ob nostram vel aliorum utilitatem; in *periculosum*, quod patrat in injuriam alterius damnificationem⁵.

162. *An (quæres) omne mendacium sit peccatum?*

R. Docuerunt ex Græcis nonnulli, uti Origenes, Cassianus, Theodo-

¹ Ench., c. xxii. — ² Eph. iv.

³ Ps. cxviii; vid. Stapf, § 569.

⁴ De mendacio prolato in Confessione erit in tract. *De poenitentia*; de locutionibus vero æquivocis, jam actum est in tract. *De Virt. Religionis*, ubi de juramento.

⁵ Grotius putat non aliter mendacium definiri posse quam *repugnantiam* (non cum veracitate aut veritate) sed *cum jure existente et manente ejus ad quem sermo aut nota dirigitur* (lib. De jur. bell. et pact. III, c. i, § 11); et ideo dicit esse licitum quotiescumque sit utile ei, ad quem dirigitur, v. g. quando dirigitur a superiore ad inferiorem, quando profertur ad salvandum innocentem, etc. Sed Grotiana hæc definitio admitti non potest, cum mendacium sit evidentissime contra naturam et commune societatis bonum: utraque scilicet clamat cum poeta: *Odi etenim cœu claustra Erebi quicumque loquuntur ore aliud tacitoque, aliud sub pectore claudunt*.

retus, esse licitum mendacium ob urgentem necessitatem. Sed hic maxime veniunt Priscillianistæ, penes quos celebre erat hoc effatum ad suam occultandam hæresim: *Jura, perjura, secretum prodere noli*. Contra quos omnes dicimus, mendacium in omni casu esse peccatum. Probat:ur:

1. Scripturis: *Verbum mendax justus detestabitur: omne mendacium ex veritate non est: mendacium fugies: perdes omnes qui loquuntur mendacium*¹; atqui omne illud quod justus debet fugere, detestari, quod non est ex veritate, etc., peccatum est: cum ex natura sua adversetur Deo, qui est summa veritas.

2. Patribus: clamat D. Ambrosius, *Os justum mendacium nescire*². Et S. Thomas: *Non est licitum mendacium dicere ad hoc, quod aliquis alium a quocumque periculo liberet*³. Quare merito Alexander III aperte docuit mendacium quocumque prohiberi etiam ad vitam alterius salvandam⁴.

3. Ratione; si enim homo in casu aliquo mentiri licite posset, Deus diceretur mendacium illud approbare; imo in tali casu Deus ipse posset mentiri; atqui hæc duo repugnant: veritas enim est essentialiter perfectio naturæ divinæ. Adde inordinationem manifestam in mendacio quocumque: istud enim pervertit naturalem institutionem et finem locutionis, quæ non in finem alium creaturis intelligentibus concessa est, nisi ut possint sensus suos sibi invicem communicare.

Mendacium si neque proximum neque Deum graviter lædat, neque grave scandalum pariat, veniale est, uti de mendacio jocosum et officioso tradit D. Augustinus⁵: in hoc enim adest tantum inordinatio levis; cum ea non opponatur charitati. Mendacium vero perniciosum, quod graviter lædat proximum aut Deum, vel grave scandalum pariat, erit mortale ob rationem contrariam. Et de hoc intelligitur illud⁶: *Sermo obscurus in vacuum non ibit; os autem quod mentitur, occidit animam*.

163. Q. 4. An aliquando licita sit simulatio?

R. Simulatio *formalis*, nempe cum quis intendit per factum externum aliud significare, quam quod in animo habet, illicita est: quia est verum mendacium facti⁷. At simulatio *materialis*, scilicet cum quis aliquid agit, non intendens deceptionem alterius, sed aliquem

¹ Eccl. vii; et Epist. Joanni. i, c. ii; et Exod. xxiii; et Ps. v. — Ferraris, v^o Mendacium.

² L. II, in c. i Lucam. — V. Stapf, § 370. — ³ 2, 2, q. 110, a. 3.

⁴ Decr. Greg., l. V, t. XIX, De usur., c. iv. — ⁵ In Ps. v.

⁶ Sap. i. Quod de mendacio dictum est, ad simulationem quoque, jactantiam et similia extendi debet, quippe quæ sunt mendacia facti.

⁷ S. Thomas, 2, 2, q. 111, a. 1.

suum finem, licita est cum causa, semper ac ex circumstantiis alii possint conjicere ad alium finem id agi. Sic Josue licite fugit non intendens significare metum, sed ut hostes longe abducerentur ab urbe Hai, et reliqui milites irruerent in urbem¹. Ita Christus *finxit se longius ire*², non intendens ut Discipuli hoc crederent, sed volens significare, se revera iturum longius, nisi ab eis invitaretur.

164. Simulatio confundi non debet cum reticentia et taciturnitate. Officium *reticentiæ* in eo consistit, ut cognitiones et notitiæ quæ audientibus periculosa vel noxiæ videntur, iisdem celerentur; ad quod quidem semper charitas, sed et aliquando justitia nos impellit: hinc illud *est tempus tacendi*. Quod si in loquendo nos cautos esse oportet, quanto magis, dum sensus nostros literis consignamus? scripta manent.

Officium *taciturnitatis* generatim prudentem verborum parcimoniam, et præcipue justam curam in celandis tum nostris tum aliorum arcanis designat. Etsi candor animi et sinceritas plurimum commendari mereantur; in præsentem tamen hominum corruptione, multa simul circumspectio requiritur. Non loquimur tamen de vitiosa illa taciturnitate, quæ honestam conversationem fastidit, socios fugat, difficilis, tenax; melancholia nimis tristes effectus habet, maxime in juvenibus: hinc Philippus Neri: *Ni scrupules ni melancolies*³.

Art. II. — De gratitudine, benevolentia, amicitia, liberalitate, affabilitate, urbanitate et comitate.

165. Q. 1. Quid dicendum de gratitudine et benevolentia?

R. Ad 1: Gratitudo seu gratia est virtus, quæ tum beneficiorum quibus affecti sumus, memoriam retinet, tum iisdem remunerandi voluntatem habet. Sane post Deum parentes, patriam et superiores nostros natura illis peculiariter animo adstrictos esse nos docet, qui nos beneficiis suis exornaverunt: *Si ab aliquo benefactore aliqua peculiariora beneficia percipimus, ait Angelicus, illi per hæc peculiariter obligamur ex debito honestatis... ideo justitiæ adjungitur gratitudo*⁴. Hanc virtutem commendabat Paulus inquit: *Grati estote*⁵.

Duplex gratitudinis præceptum: 1. ut cum possumus, paria et etiam majora beneficia referamus; 2. ut cum referre non possumus, sal-

¹ Jos., c. viii.

² Luc. xxiv. — V. Liguori, Op. Mor., l. III, n. 171.

³ V. Stapf, § 375, 376, 626. — Lombez, Dell' allegrezza cristiana.

⁴ 2, 2, q. 106. — ⁵ II ad Thess. vi.

tem gratias agere et constanter habere satagamus¹. — Gratitudei opponitur *ingratus animus* et *egoismus*, cujus est vel acceptum beneficium dissimulare, vel non aestimare satis, vel vituperare, vel habere, quod pejus est, pro maleficio. *Hoc tu cave tanquam maximum crimen*, inquit Seneca², Et Aristoteles ait nihil pejus de aliquo dici posse, quam ipsum de ingratitude arguere: *Dixeris cuncta maledicta, si ingratum dixeris*.

R. Ad 2: Benevolentia, ut nomen indicat, est illa animi affectio, qua aliis bonum volumus et optamus. Ad eam nos impellit tam natura, quæ homines considerat quasi communis ejusdem civitatis incolæ, et ejusdem corporis membra; quam Religio, cujus sane illud est præceptum: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*³.

166. Q. 2. Quid est amicitia, et quotuplex?

R. Ad 1: Amicitia dici potest *mutuus, manifestus et gratuitus amor inter aliquas personas, quæ sibi invicem bene volunt, et se mutuo bonis cumulare desiderant*⁴. Quibus patet: — 1. discrimen maximum inter amorem proprie dictum et amicitiam; ille enim esse potest non mutuus, imo etiam non notus personæ, quæ amatur; et ideo fit ut in amicitia semper sit amor, sed non semper in amore amicitia; — 2. ad amicitiam requiri mutuam honestorum bonorum communicationem, sine qua amicitia esse nequit: imo corruptela potius dicenda foret, quam amicitia⁵; — 3. mutuum illum amorem gratuitum esse debere; qui enim privatam utilitatem respiceret, mercenarius esset, non amicus: *Non debemus amare*, ait Augustinus, *quomodo audimus gulosum: amo turdos: quæris, quare amat? ut occidat et consumat... amicitia est quædam benevolentia, ut aliquid præstemus eis, quos amamus*⁶.

¹ Scilicet habemus gratias, cum habemus voluntatem remunerandi; agimus vero gratias, cum verbis et aliis significationibus externis, quo animo in benefactorem nostrum affecti simus, libenter et aperte pandimus. Ad excitandam nostram gratitudinem et amorem erga Deum a quo sunt omnia bona, præstat, ut consideremus (cum Augustino) quæ accepimus a Domino Deo communia cum omnibus, particularia cum aliquibus, singularia nobis.

² L. IV, De Benef. — ³ Matth. xxii.

⁴ Ex vulgari usu etiam illos *amicos* dicimus, quorum generatim favorem et promptitudinem experimur; etiam quibuscum familiariter aliquando conversati sumus, et hoc maxime evenit collegialiter viventibus. Hic tamen stricte nomen sumimus: quo sensu Tullius: *Multi modii salis simul edendi sunt, ut amicitia munus expletum sit*. De amicitia egregie Stapf in sua *Theologia* passim, ac præsertim §§ 469 et seqq.

⁵ V. Liguori, *Sermoni*; serm. *Del fuggire i mali compagni*. — S. Fr. de Sales, *Introduction à la vie dévôte*, c. xvii, xix et xx.

⁶ Tract VIII, in Joann. — V. Rosignoli, *L'elezione dell' amico*,

R. Ad 2: Cum amicitia oriatur præsertim ex bonorum communicatione, tot erunt assignandæ amicitia species, quot sunt species bonorum, quæ inter amicos communicantur. Iccirco amicitia divisio erit in veram et falsam, in corporalem et spiritualem, in sensibilem et sensualem, prout bona quæ communicantur, vera vel falsa sunt, temporalia vel spiritualia, sensibilia vel sensualia. Porro solum amicitia veræ, quæ nempe fundantur in communicatione bonorum (quæ talia vere sint, non apparenter), convenit *illud amicitia sanctum ac venerabile nomen*. — Quo autem bona perfectiora sunt, eo perfectior erit amicitia: sic si bona, quæ inter amicos communicantur, sunt scientiæ et artes, laudabilis erit talis amicitia, quia in bono fundatur. Si invicem communicentur virtutes, v. g., fortitudinis et temperantiæ, erit sane laudabilior, quia fundatur in meliori. At si communicentur pietas, religio, charitas in Deum et proximum, eximia tunc erit amicitia, et omnium præstantissima; cum Deum habeat pro suo principio et fine, ideoque fundetur in optimo.

De hac Salesius: « Cette amitié sera excellente, parce qu'elle vient de Dieu; excellente, parce qu'elle tend à Dieu; excellente, parce que son lien, c'est Dieu; excellente, parce qu'elle durera éternellement en Dieu. »

167. An (quæres) liceat amicitias contrahere, et contractas fovere?

R. Vel agitur de amicitia falsa, aut sensuali, aut sensibili: vel agitur de amicitia vera, spirituali et sancta:

1. *Amicitia sensuales* nec contrahere licet nec fovere, cum fundentur super peccato, et, dicente S. Ambrosio, *non potest homo homini esse amicus, qui Deo fuerit inimicus*. Amicitia sensuales reprobantur ab omnibus utpote peccaminosæ, inhonestæ et Deo ingrata. Vulgo « *amourettes* » appellantur, de quibus audiatur Salesius: « Je crie tout haut à quiconque est tombé dans ces pièges d'amourettes: Taillez, tranchez, rompez; il ne faut pas s'amuser à découdre ces folles amitiés; il les faut déchirer; il n'en faut pas dénouer les liaisons, il les faut rompre ou couper¹. »

2. *Amicitia sensibiles*, quæ fundantur in bonis corporis sensibilibus: v. g., pulchritudine, benevolentia, tactu, voce, etc., licet non sint aperte inhonestæ, sunt tamen valde imperfectæ et periculosæ, maxime si contingant inter personas diversi sexus: ideo reprobandæ a Moralista et rejicendæ². A sensibilitate ad sensualitatem parva distantia: imo experientia teste, una ad aliam marte suo ducit (X).

¹ S. F. de Sales, *Introduction à la vie dévôte*, c. xviii et xxii. — Stapf, § 471.

² V. Scaramelli, *Direttorio ascetico*, tract. II, c. ix. — Pinamonti, *Il direttore*, cap. xvi.

5. Amicitias sanctas, spirituales, ad virtutem directas, non solum laudamus, sed etiam personis, quæ in sæculo vivunt et bonum animæ diligunt, necessarias pronuntiamus. En verba Salesii: « Quant à ceux qui sont entre les mondains et qui embrassent la vraie vertu, il leur est nécessaire de s'allier les uns aux autres par une sainte et sacrée amitié; c'est par le moyen de celle-ci qu'ils s'unissent, s'aident et s'entreportent au bien. » Nonne inter se junguntur, hacætate, filii tenebrarum ad malum? cur non filii lucis ad bonum? Hinc Scriptura: *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma: amico fideli nulla comparatio*².

168. Q. 3. Quid de liberalitate, et affabilitate?

R. Ad 1. Liberalitas est virtus, quæ nos docet ordinem ad rectæ rationis tramites servandum in largiendis pecuniis et rebus omnibus, quæ solent pecunia æstimari. Oritur ex ea charitate, qua totum genus humanum secum una debet conciliari; hujus enim conciliationis ratio nulla aptior, quam quæ mutuis liberalitatis officiis continetur. Differt a misericordia, quæ tribuit indigentibus, hæc omnibus: a magnificentia, quæ respicit sumptus egregios, hæc medicos. — Liberalitatis conditiones præcipuæ sunt: 1. ut quod datur, honestatis et benevolentiae causa detur: nam qui dat aut majoris lucri reportandi causa aut turpi consilio, a liberalitate longissime abest; 2. ut largitiones ad facultates nostras accommodemus; prodigus enim non liberalis est, qui adeo largitur, ut ipse redigatur ad egestatem³; 3. ut quisque caveat quibus dandum, quantum et quo tempore: omnia enim secundum ordinem fieri debent; 4. ut libenter et hilariter elargiamur; nam ut recte ait Poeta: *Cum properat gratia, grata nimis*.

169. R. Ad 2: Affabilitas est virtus, qua quis in convictu et in omni vitæ consuetudine facilem se aliis exhibere, et iisdem, ut decet, obsequi studet. Vir affabilis medius est inter ineptum assentatorem ac hominem nimis austerum, *Affabilitas*, inquit Angelicus, est quoddam debitum honestatis, ut scilicet homo alteri faciat quod decet eum facere; et postea: *Homo tenetur ex naturali debito honestatis, ut aliis delectabiliter convivat*⁴. Hanc virtutem Hiero-

¹ Castelvetere, p. II, c. vii. — Frassinetti, *Riflessioni agli ecclesiastici*.

² Eccl. vi; et Prov. xviii. In divinis libris plura habentur de amicitia vera.

³ V. Eccl. xii et xlii.

⁴ 2, 2, q. 124, a. 2. Affabilitas mire in Christo elucebat, in cujus labiis ita diffusa erat gratia, ut omnes mirarentur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius (Luc. iv); et Apostolus obsecrat Corinthios per mansuetudinem Christi (XI ad Cor. x). Ubi non attingimus quæstionem, an Jesus fuerit aspectu decorus, ut censent Hieronymus, Nicephorus, Bernardus, Laurentius

nymus Nepotiano suo enixe commendans sic eam descripsit: *Virtus est lenis, blanda, tranquilla et omnium bonorum apta consortio; invitans ad familiaritatem sui, dulcis alloquio, moribus temperata*.

Sunt affabilitatis officia: 1. omnes benigne audire, eosque hilariter vultu alloqui; 2. interroganti humaniter respondere, etsi importunus aliquando videri possit; 3. obvius salutare et salutationibus respondere, ea honoris et benevolentiae significatione, quam vel locorum consuetudo vel amicitiae ratio vel dignitas vel urbanitas exigit; 4. vocem, verba, gestum et vultum ita componere, ut quidquid incidit in oculos eorum quibuscumque conversamur, præ se ferat suavitatem: et sit argumentum charitatis vere christianæ, ita ut dicere possimus cum Paulo Apostolo: *Per omnia omnibus placeo*¹.

Duo opponuntur affabilitati, assentatio et asperitas. *Assentatio* est propria illorum, qui omnia ad alterius voluntatem sive vera sive falsa, sive bona sive mala, et loquuntur et faciunt et laudant: quod viro ingenuo et christiano indignum est, et parit etiam vilissimam blanditoris existimationem. *Asperitas* est in iis, qui habitum habent perversum nihil unquam dicendi ad cujuscumque voluptatem, improbandi semper aliena facta et dicta, omnia ægre ferendi, semper contendendi, singulis in re quacumque contradicendi. Hoc in quibusdam superbissimis hominibus cernere est, ac sæpe adolescentibus, qui omnium sunt derisores, detractores, susurriones, a quorum defectu Timotheum caute removebat Apostolus: *Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites*. Et ad Colossenses scribit: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*².

170. Q. 4. Quid de comitate et urbanitate?

R. Ad 1: Comitas est virtus, quæ servat decorem in jocis. Patet discrimen affabilitatem inter et comitatem: prima tenet modum in suavitate sermonis; altera in conversationibus, et in ludis. Adversatur comitati *scurrilitas* et *rusticitas*: est *scurrilitas* insulsa quædam et molesta dicacitas sæpe etiam odiosa, qua ordo et modus omnis in jocis ludisque pervertitur. *Rusticitas* vero est vitium, quo nec festivitate jocorum nec conversationis jucunditate quis delimitur, ita ut nec facetum quid unquam dicat, nec qui dicunt, ferre possit. Quod sane reprehendendum; nam adversatur homini ad societatem nato³.

Justiniani, etc.; vel an vultu inglorius, ut docent Origenes, Clemens Alexandrinus, Cyrillus, Tertullianus, Augustinus, etc., vel potius quid mediū, nempe neque deformis neque pulcher, sed forma ordinaria, ut pluribus maxime ex modernis placet. — V. Bible de Vence, dissert., vol. V: *Sur la beauté de Jésus-Christ*.

¹ I Cor. x. — ² Ep. ii, c. ii; ad Coloss. v.

³ S. Thomas, 2, 2, q. 168, a. 4.

171. Ad 2: Licet affabilitas et comitas ad urbanitatem quodammodo referantur; tamen differunt, quod hæc latius pateat, atque omnes ferme hominis actiones et mores respiciat, ut boni sint ac decori. Toto ergo cælo errant qui urbanitatem collocant in corporis forma et vestium elegantia; nam est in animo bene constituto, et exulto Religionis præceptis et exercitatione virtutum, sine quibus hominum mores nunquam neque vere boni, neque vere decori esse poterunt (Y).

CAPUT SECUNDUM

DE CETERIS VIRTUTIBUS CARDINALIBUS

Art. unicus. — De prudentia, fortitudine et temperantia.

172. Q. 1. Quid est prudentia?

R. Ab Aristotele definitur prudentia: *Animi habitus vera cum ratione actiones dirigens in iis, quæ sunt homini bona vel mala*¹. Dicitur: — 1. *vera cum ratione*, ut a prudentia excludatur temeritas et præcipitatio; — 2. *actiones dirigens*, ut discernatur ab habitibus mere theoreticis; nam potest quis esse doctissimus, et eruditus artibus et disciplinis omnibus, quæ in mundo sunt, quin tamen item sit prudens; — 3. *in iis quæ sunt homini bona vel mala*, ut indicetur prudentiæ objectum in cavendo a malo, et inquirendo bono consistere. Eximia sane ac necessaria virtus! neque enim opera nostra laudari possunt, nisi fiat electio eorum, quæ conveniunt ad finem. Hæc ex Angelico: *Adjuvat omnes virtutes et operatur in omnibus*². Et ab Augustino vocatur *rerum agendarum et fugiendarum scientia*.

Tres prudentiæ species: *monastica* sive privata, *œconomica* sive domestica, *politica* sive civilis. Dirigit prima hominem in actionibus, quæ cum directe et solum afficiunt, ut nihil inconsiderate operetur.

¹ Non loquimur de terrena prudentia, quæ suum finem constituit in carne vel divitiis: hæc *stultitia est apud Deum*: imo *animalis, diabolica* (1 ad Cor. III; Jac. XIII). Huc revocatur modernus ille moderantismus, qui sub fucato prudentiæ nomine, a nonnullis prædicatur; at in ruinam Religionis ac societatis inductus est. — V. Della Margarita, *Avedimenti politici*, cap. VII et XX.

² 1, 2, q. 58. — V. Scaramelli, *Direttorio ascetico*, tract. III, a. 1.

Altera eundem moderatur in actibus; qui respiciunt domum et familiam. Tertia regit actiones, quæ pertinent ad Rempubicam¹. Quo magis optandum in adolescentibus studium prudentiæ monasticæ et œconomicæ, eo magis a politica arcendi sunt; nam juvenilis ætas nova et inexpers non bene politicis rebus peragendis accommodata est².

Prudentiæ munera quæ dicuntur *partes prudentiæ potentiales*, tria sunt: nempe bene consultare, bene judicare et bene præcipere; nam actionis humanæ probitas, in qua situm est prudentiæ objectum, importat accommodatam mediorum ordinationem ad finem consequendum. Hæc autem tribus perficitur: — 1. *recta eorum inquisitione*, et super iisdem consultatione; ideoque prudentia comites habet rationem, considerationem, meditationem, diligentiam, ingenium, solertiam et sagacitatem; — 2. *recto iudicio de eorum aptitudine atque natura*, ad quod concurrunt æquitas, docilitas, animi candor, memoria præteritorum, intelligentia præsentium et prævidentia futurorum; — 3. *præcepto*, quo mens vult, ut ea perficiantur, quæ judicata sunt: hucque pertinent dexteritas, circumspectio, cautio et industria. Ex quo patet quam difficilis, sed pretiosa virtus prudentia sit; neque mirum iccirco esse debet, si multi inveniantur vere docti et scientiis exculi, pauci autem vere prudentes.

Notes, quas prudentia præ se ferre debet, ut finem suum consequatur, seu partes prudentiæ integrantes, sunt ex Angelico: 1. *memoria* seu recordatio præteritorum; præterita enim nos docent: 2. *intelligentia* seu diligens rerum agendarum consideratio ac cognitio, ne dicamus malum bonum et bonum malum: 3. *docilitas* sive animi promptitudo ad aliena capessenda consilia; nemo enim sufficit sibi: 4. *solertia* seu animi sagacitas ad media, quæ ad finem nostrum spectant, illico dignoscenda, ne accidentia nos animo dejiciant: 5. *ratio* sive recta ratiocinatio, ut quid ex antecederet cognitis sit agendum dignoscatur: 6. *prævidentia* seu futurorum consideratio, ne incipiamus fabricare, et non possimus consummare: 7. *circumspectio* seu attentio ad omnes circumstantias; non enim omnia omni tempore con-

¹ Bossuet, *La Politique tirée de l'Écriture sainte*. — Scotti, *Teoremi*, etc.

² Hinc tradit historia apud Cretenses fuisse legem, ut si quis adhuc juvenis accederet ad regendam Rempubicam, nunquam auderet in disceptationem vocare, essentne æquæ leges an iniquæ? senex vero si quid excoGITasset, principibus aut æqualibus quidem referret, juvenum tamen audiente nemine. Quapropter stomachum movent profecto scituli quidam ætate nostra adolescentes, qui manibus vix a ferula scholastica subductis, de rebus politicis quasi ex cathedra non loqui, sed effutire et blaterare audiuntur sesquipedales sententias efferentes. — V. Scotti, *Teoremi di politica cristiana*.

veniunt: 8. *cautio*, ut sciamus prævidendo impedimenta amovere cum ea sæpe contingant.

Vitia alia directe, et aperte prudentiæ contraria sunt; alia quamdam prudentiæ speciem præ se ferunt, sed eminentiam ac fucam. Illa eam lædunt per defectum, ista per excessum. — Vitia primi generis sunt potissimum: 1. *præcipitatio* seu *temeritas*, cum quis non ex rectæ rationis præscripto, sed ex affectus sui impetu deliberat et opus aggreditur: 2. *inconstantia*, cum quis leves ob causas a recta sententia recedit, ut aliam arripiat: 3. *inconsideratio*, cum quis sine debita attentione de mediis ad finem accommodatis iudicium suum emittit: 4. *negligentia*, cum quis debitam in rebus deliberandis et peragendis sollicitudinem non adhibet. Hæc versus includit:

Præcepta, inconstans, inconstans, inconsideratus, inersque.

Vitia secundi generis sunt: 1. *prudentia carnis*, qua quis finem ultimum collocat in rebus creatis: 2. *calliditas*, quæ in illis cernitur, quorum celere est et aptum ingenium in excogitandis mediis ad finem consequendum idoneis, sed ab honestate et recto rationis præscripto alienis et abhorrentibus: 3. *dolus et fraus*, quæ calliditatis pravitatem ad effectum perducit: 4. *nimia sollicitudo* præcipue de rebus futuris, quæ sine ulla utilitatis specie animum angit. Quæ versiculus exhibet:

Fraus et calliditas, carnis prudentia, cura.

Hæc omnia vel ex eo mala esse constat, quia adversantur prudentiæ, quæ omnes humanas actiones ad rectum tramitem moderatur.

173. Q. 2. *Quid est fortitudo?*

R. Fortitudo recte potest definiri: *Virtus perficiens hominem, ut in ordine rationis humanæ et legis divinæ consistat ea repellendo, quæ ordinem eundem pervertere valeant.* Cum enim pleraque in humana vita occurrant, quæ hominem solent deterrere a recto tum rationis tum legis tramite tenendo, aut ne diu in ipso permaneat, si eum jam sit assecutus; aliquo certe præsidio nobis est opus, quo adversus impetus hujuscemodi firmemur. Hoc porro præstat fortitudo: quæ ideo omnibus necessaria est; nam *non coronabitur, nisi qui legitime certaverit; Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*¹. Est autem maxime necessaria militibus ad strenue pugnandum; magistratibus ut valeant irrumpere iniquitates; ministris altaris ut confortati in Domino et in potentia virtutis ejus evellant et destruant, non timentes eos qui animam perdere non possunt.

Est duplex fortitudinis munus. Unum in malis et in laboribus perfe-

¹ II Tim. II; Matth. XI.

rendis situm, quod sic explicat Angelicus: *Oportet quod fortitudo animi dicatur, quæ firmiter retinet voluntatem hominis in bono rationis contra maxima mala.* Huc respiciebat illud Christi: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timeate eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*¹. — Alterum munus consistit in ipsis periculis adeundis: sic fortis in nomine Dei sui David Gigantem aggressus est. Ex Angelico huic fortitudini consociatur quædam iræ species, non quasi domina, sed quasi ancilla: *Iram moderatam assumit fortis ad suum actum, non autem iram immoderatam*².

A virtute fortitudinis aliæ oriuntur in homine christiano virtutes morales præclarissimæ, tanquam ejusdem filiæ seu *partes integrantes*, ut vocant Philosophi. Quod sic explicatur: cum fortitudo maximopere tendat ad superandas difficultates, quæ in bene agendo nobis adversantur, varias pro earum varietate quasi sui ipsius species in se continet, quas ejus filias nuncupamus. — Videlicet oriturne difficultas in agendo ab ipsa operis natura et magnitudine? eidem opponitur *magnanimitas*, illa nempe virtus, quæ ad quælibet magna et heroica inclinatur. Oritur ab ingenti pecuniarum quantitate, quæ ad operis perfectionem, v. g., ad templi constructionem requiritur? eidem opponitur *munificentia*, illa virtus, quæ ad magna opera externa externis ac magnis sumptibus perficienda inclinatur. Oritur a timore et anxietate interna circa operis eventum? eidem opponitur *pax cordis et securitas animi*, illa virtus quæ nos ducit ad maxima quæque operanda gaudentes, gloriantes, in nullo deficientes. Oritur a multitudine et qualitate malorum, quæ in operis executione sunt perferenda? eidem opponitur *patientia*, illa virtus quæ facit, ut omnia adversa æquo ac forti animo toleremus³. Oritur a temporis diuturnitate? opponitur *longanimitas*, virtus illa, quæ nos firmat in expectatione. Ab operis ipsius continuatione? opponitur *perseverantia*, virtus illa, quæ nos ad persistendum in molesto ac arduo opere inclinatur. A cordis humani instabilitate? opponitur *constantia*, quæ virtus est roborans ac firmans volubilitatem nostram. Sic de ceteris dicendum.

Sed (quæres) quot sunt fortitudinis gradus? — Quinque: 1. ani-

¹ Matth. x. — ² 2, q. 125. a. 10.

³ Præsertim nos Sacerdotes (monet *Stapf*, § 267), patientia insigni armatos esse oportet, tum ut etiam ex hac parte simus exemplum gregis, tum ut in exequendo munere non tumultuarie, sed prudenter et in spiritu lenitatis agamus: qui patiens est, multa gubernatur prudentia; *qui impatiens est exaltat sultitiam suam* (Prov. xi). — V. Scamarelli, *Direttorio ascetico*, etc. — Rodriguez. *Exercices de la perfection chrétienne*. — Liguori, *Opuscolo, Uniformità alla volontà di Dio*.